

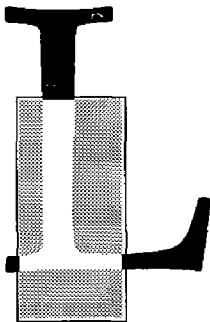

CURTIS BLAYLOCK

L'AUGMENT VERBAL ROMANÇ -EZ-/IZ-: DERIVACIÓ VS. FLEXIÓ

---

a divisió entre la flexió i la derivació, com moltes altres dicotomies amb les quals ens hem acostumat a treballar en la lingüística, és molt menys nítidament definida del que hom podria pensar. Els lexicògrafs de les llengües de l'Europa occidental aconsegueixen de fer una clara distinció pràctica incloent sota una sola forma icònica una multitud de variants flexionals, mentre que fan entrades separades per a la majoria de les formes derivacionals. Es nota una certa inconseqüència quan alguns patrons derivacionals molt productius arriben a tal nivell de regularitat que sovint s'ometen, per exemple en el cas dels diminutius alemanys en *-lein* o dels diminutius castellans en *-ito*. Tanmateix, sembla que sabem gairebé intuïtivament si una alteració específica representa simplement l'extensió d'un paradigma o la creació d'un de nou, encara que potser no podríem formular amb exactitud els criteris que regeixen el nostre judici. Gairebé tothom estaria disposat a concedir que un procés que generés un producte pertanyent a una classe sintàctica diferent d'aquella del primitiu cau sota la rúbrica de la derivació; però el procés derivacional a vegades pot generar, igual que la flexió, productes de la mateixa classe que els primitius. Però fins i tot on el primitiu i el producte pertanyen a classes diferents, un formatiu derivacional pot associar-se tan íntimament a una classe funcional específica de derivats que ve a constituir un tret característic d'una nova classe formal.

Els que han estudiat el francès, el provençal, l'italià i el romanès coneixen prou bé el paper que fa l'afix dit 'incoatiu' en aquelles llengües (he tractat el tema en Blaylock 1974-75). L'element *-sk-*, sovint retolat extensió del radical, en efecte s'intercala entre la base i la desinència de certes formes per produir un patró com aquell exemplificat pel verb italià *finire* 'finir', que té un present d'indicatiu com segueix: *finisco, finisci, finisce, finiamo, finite, finiscono*. El fet que l'augment aparegui només al singular i a la tercera persona del plural ha induït molts observadors a concloure que la seva funció principal és d'anivellar els patrons accentuals. Però l'extensió de l'augment en francès a totes les formes del present, i fins i tot al pretèrit imperfet, indicaria que la uniformitat accentual de vegades feia un paper subordinat. De totes maneres, solament el castellà, el portuguès i el sard no van desenvolupar una funció flexional per a l'element *-sk-*. El castellà, en l'albada de l'era literària potser va fer alguns intents d'integrar les formes afixades i les no afixades en un sol paradigma. Per exemple, al costat de la forma finita *amanesce* trobem un infinitiu arcaic *amanir*, i un pretèrit perfet *amasco*, amb un *-sk-* d'origen totalment diferent. Però la llengua literària acabà per restringir el morfema a un disseny purament derivacional.

A l'estadi llatí el sufix incoatiu pertanyia al mateix temps a les categories flexional i derivacional. Encara que la tradició ha tractat els incoatius com a verbs independents, únicament podien aparèixer en els temps del sistema de present, ja que les formes perfectives havien estat suplides pels bessons no incoatius. El romanç aclarí la situació; algunes llengües van identificar el morfema més estretament amb determinats desinències i altres incoatius i els no incoatius en la sol paradigma present, que altres llengües van emfatitzar el caràcter derivacional del formant creant formes afixades fins i tot per aquelles parts del paradigma on mancaven en llatí.

El morfema *-ez-/iz-* ha seguit una trajectòria semblant en alguns aspectes a aquella de l'afix *-sk-*, però al mateix temps exhibeix algunes diferències interessants. En primer lloc, l'augment *-sk-* era essencialment un element nadiu del llatí que va experimentar una expansió vigorosa des d'una data molt primerenca. En contrast, el morfema *-iz-* representava una importació del veí grec.

El grec antic posseïa un patró molt senzill per formar verbs denominals, que consistia només a afegir al tema nominal una desinència de present amb una semivocal palatal. Quan el tema acabava en una oclusiva dental o velar, la semivocal provocava l'assibilació de l'oclusiva i llavors era absorbida en la sibilant (Debrunner 1917: 116-140). Aquest procés no té res de sorprenent per als filòlegs hispanistes, acostumats com estem a la importància atribuïda al fenomen batejat per Menéndez Pidal amb el nom hebreu de «iod», que ha estat el suplici de generacions d'estudiants des de fa més de mig segle. Sembla que durant molts d'anys quan el gran mestre explicava l'assumpte a les seves classes la majoria dels alumnes no entenien res, i per això ell va acabar revisant dràsticament el seu *Manual de gramática histórica de la lengua*

española, afegint-hi, en la sisena edició de 1941, el famós paràgraf §8 bis (i també el § 63 bis, que era una llista de canvis fonològics ordenats cronològicament) a petició dels pobres estudiants. Aleshores, l'efecte sobre la consonant precedent de la semivocal en la formació dels verbs grecs és molt semblant al que observem en el cas de la iod anomenada «primera» per Menéndez Pidal.

Com que es van formar tants verbs grecs d'aquesta manera, una seqüència de <ζω precedida d'un nucli sil·làbic, que podia ser gairebé qualsevol vocal o diftong, vingué a caracteritzar una classe considerable. En una etapa molt primerenca, aquells verbs construïts amb <ι< eren els més nombrosos, i aquells en <αωζω els seguien molt de prop (Richter 1908). Molt aviat es van crear verbs analògics, aquells en <ιωζω i <αωζω predominant, sobre temes que tenien terminacions consonàntiques diferents de <δ o <γ.

Aproximadament un centenar de verbs grecs denominatius en -ιωζω daten almenys del període homèric. Ara fa més de vuitanta anys que Arthur Müller va calcular que el grec havia posseït gairebé 1800 verbs d'aquella classe (Müller 1915: 37-38), mentre que el diccionari invers de Kretschmer-Locker (1963), de data més recent, en té uns 2.700. L'afix era prou popular a l'edat clàssica, però va atènyer un apogeu de productivitat a l'època romanobizantina. Molts encunyats, populars en el seu moment, han caigut en desús, però el patró encara exhibeix una robusta vitalitat; i l'inventari de Kourmoules (1967) cita uns 1.500 verbs de la llengua contemporània. Els dialectes regionals també utilitzen l'afix extensament. Per exemple, l'equivalent cretenc per al grec estàndard βγαίνω 'jo vinc' és ποριφζω, i en lloc de καφθούμαι

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Els exemples llatins més primerencs es troben als autors còmics, i manifesten una adaptació al sistema fonològic llatí, que no tenia en aquella època una sibilant sonora equivalent a la ζ grega. Existeix també la possibilitat que els verbs llatins en -issare representin formes manllevades o almenys calcades sobre models grecs del sud d'Itàlia, específicament de Tàrent, on el nostre sufix s'havia alterat a <ιφσσω. Trobem verbs com *atticissare* 'ser d'estil àtic'; *cyathissare* 'omplir les copes, utilitzant el *cyathus*', que era una mena de cullerot; *cymbalissare* 'tocar els címbals' i *malacissare* 'remollir'. Per al període ciceronià els romans havien començat a utilitzar un so semblant a aquell representat per la zeta grega. Per a aquest fonema van introduir de nou la lletra z. Les formes en -ss- van retrocedir ràpidament, però trobem testimoniats encara cap al final de l'era republicana un *rhettorissare* 'parlar com un retòric', i encara més tard un *crotalissare* 'tocar les castanyoles', que alternava amb *crotalizare*, en el període del llatí tardà (Mignot 1969: 330-339).

Mentre que les formes en -ss- queien en desús, va aparèixer una nova grafia que reflectia un desenvolupament fonològic del llatí tardà, la palatalització de -d- davant iod. El primer exemple conegut s'atribueix a Varró: *gargaridians* 'fer gàrgares', del verb que també es presenta sota les formes *gargarissare* i *gargarizare*. Aquesta

innovació evidentment gaudia de més força en la parla popular del que es podria deduir dels textos escrits, perquè una transmissió doble caracteritza els patrons derivacionals en gairebé tot el territori romanç.

En contrast amb el segment incoatiu, de procedència llatina, l'element *-ez/-iz-* ha aconseguit una expansió molt més restringida dins el domini de la flexió. Solament el romanès, entre les llengües literàries, l'utilitza així; però en aquella llengua ha atès un nivell tan alt de freqüència que constitueix un tret molt destacat. El punt de partida per a la creació del patró flexional romanès pot identificar-se en un petit grup de manlleus antics que utilitzaven el morfema com a formant derivacional. Un bon exemple seria el verb *a boteza* 'batejar', que exhibeix l'afix en totes les formes del paradigma present: *botez, botezi, botează, botezăm, botezați, botează*. Relativament poques paraules han sobreviscut en el romanès modern amb l'afix retingut a la primera i la segona persones del plural. Altres exemples serien *a cuteza* 'gosar', *a reteza* 'tallar', i *a necheza* i *a rînceza*, tots dos amb el sentit de 'renillar'. Ja a l'albada del període literari del romanès, cap al començament del segle XVI, estava ben arrelat un patró flexional, segons el qual el segment apareixia solament al singular i a la tercera persona del plural de molts verbs de la primera conjugació, encara que la usança del segle XVI mostra moltes divergències respecte de les normes modernes. És a dir, alguns verbs ara regularment augmentats, llavors es conjugaven a vegades sense l'afix. A *înceta* 'cessar, deixar' tenia una primera persona singular *încet*, en lloc d'*încetez*; *a turba* 'enfurismar-se' mostrava *turbă* a la tercera persona de singular; i la forma corresponent a *a vegada* 'despertar, vigilar' era *vegina*. Altres verbs s'acnien entre les dues possibilitats. A *lucra* 'treballar', ara citat sovint en les gramàtiques descriptives com a model de paradigma de la subcategoria conjugacional de la primera classe augmentada, alternava entre *lucră* i *lucrează* a la tercera persona de singular. Semblantment, *a semna* 'signar' es conjugava a vegades *seamnă* i a vegades *semnează*; i per *a cerceta* 'investigar' trobem una tercera persona *cercetează*, però una segona singular en *cercetăi*. Finalment, uns quants verbs que portaven l'extensió l'han descartada en la llengua moderna. Alguns exemples de formes arcaiques serien *curateaza*, de *a curata* 'netejar', *împreuneaza* de *a împreuna* 'recollir', i *împrumuteaza* de *a împrumuta* 'prestar' (Densusianu 1938: 202-208).

El romanès també ha utilitzat l'element *-iz/-ez-* com a formant derivacional. El diccionari invers de l'Acadèmia Romanesa (Academia Populare Romîne 1957) inclou més de 350 verbs en *-iza*, la majoria d'un caràcter almenys parcialment erudit. Atès que les classes augmentades de les primera i quarta conjugacions són les més productives en el romanès modern, no és gens motiu de sorpresa que els verbs de la categoria en *-iza* també facin servir el morfema flexional en *-ez-*. A *analiza*, per exemple, es conjuga *analizez, analizezi, analizează, analizăm, analizați, analizează*. L'ús doble del mateix segment en una sola forma verbal, una vegada com

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

a sufix derivacional i una segona vegada com a part d'una desinència flexional, ens recorda el problema debatut dels verbs de l'antic provençal del tipus *negrezir* 'ennegrir' que en formes com *negrezisc* 'ennegreixo', segons alguns analistes, contenen dues manifestacions successives del sufix incoatiu.

L'expansió del tema, o potser seria més exacte parlar de l'expansió de la desinència, mitjançant l'element *-iz-*, o més aviat, l'equivalent del llatí tardà en *-idi-* ha estat observada en una varietat de dialectes italians, sobretot a la costa de l'Adriàtic. Adolf Tobler (1886-88: 248) va trobar en antics texts venecians exemples com *deruinea*, *norigea*, *çuegea*. El primer a cridar l'atenció dels romanistes sobre aquest fenomen ha estat Adolf Mussafia, que ara fa més d'un segle va descriure per a Rovigno un paradigma amb les desinències *-ío*, *-íi*, *-ía*, *-emo*, *-íde*, *-ía* i a Capodistria en *-eo*, etc. (Mussafia 1883: 58-70). Antonio Ive (1900), també al començament d'aquest segle, va descobrir moltes formes semblants en els dialectes ladinovenètics de la Península d'Ístria. Al poblet de Pirano per al verb corresponent al estàndard *crivellare* 'garbellar', en va trobar un que es conjugava *crioléo*, *crioléi*, *crioléa*, *criolémo*, *criolé*, *crioléa*, en lloc de *crivello*, *crivelli*, etc. Per al mateix lloc donava tota una sèrie de verbs que expressaven canvis d'estat o condicions contínues, tals com *brortoléa* 'rondina', *bulighéa* 'mou', *calighéa* 'fa boira', *fulminéa* 'fulmina', *indenteghéa* 'denta', *indormenzéa* 'adorm', *mađenéa* 'mol', *mulinéa* 'remolina', *neveghéa* 'nevisca', *pianzistéa* 'ploriqueja', *plovidenéa* 'plou', *radighéa* 'litiga', *ronchizéa* 'ronca'. Gerhard Rohlfs (1968: 245) va indicar que es trobaven paradigmes semblants també

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

l'extrem sud de la Península. L'italià estàndard, tanmateix, ha emprat l'afix conseqüentment dins tot el paradigma, creant així tot un verb nou, encara que el morfema assumeix diverses formes. Quan deriva de verbs del llatí vulgar en *-IDIARE*, el sufix ha produït en el toscà verbs en *-eggiare*, com *biancheggiare* 'emblanquir(-se)' o *guerreggiare* 'guerrejar'. Una variant en *-ezzare* podria representar préstecs del dialecte septentrional, on el desenvolupament local va produir *-ezar*, *-isar*, etc.; però un exemple com *batezzare* 'batejar', s'assembla tant al romanès *boteza* que hom podria sospitar que representa una transmissió antiga, més directa, del *-ιζω* grec, mentre que les formes en *-eggiare* reflecteixen l'*-IDIARE* llatinitzat. Les creacions erudites o més recents s'assemblen a aquelles del romanès, amb vocalisme en *-i-*, com en *analizzare*, *realizzare*, etc.

El portuguès i el castellà, fins i tot en totes les seves moltes manifestacions dialectals, s'han acontentat amb explotar solament el patró derivacional, però novament trobem un joc de verbs molt populars que provenen del llatí *-IDIARE*, i un altre joc d'època més recent que reflecteixen *-IZARE*. Els primers inclouen verbs com *pas(s)ear* i *ondear*. La terminació en temps recents, segur, ha perdut gran part de la seva antiga pàtina erudita per a esdevenir un recurs important per a encunyar lexemes nous i per

a adaptar préstecs estrangers. *Garantir*, per exemple, un préstec francès del segle XVIII, és avui un verb defectiu poc usat, algunes formes del qual han de suplir-se amb membres del paradigma del seu congènere sinònim *garantizar*.

El català i l'occità, encara avui, molt semblants l'un a l'altre, exhibeixen la mateixa pluralitat de patrons derivacionals que hem observat en altres llengües. Tanmateix, l'antic provençal sembla haver posseït molt pocs verbs en *-izar*, i la majoria d'ells eren grecismes obvis adoptats del llenguatge litúrgic. L'*Index Inverse* que M. Roy Harris (1981) ha fet del *Petit Dictionnaire* de Lévy conté una cinquantena de mots acabats en *-izar*, però solament una dotzena representen exemples autèntics del nostre sufix. D'altra banda, aquell inventari inclou més de 250 exemples d'*-ejar*.

Observem una proporció semblant entre les formacions catalanes. El diccionari invers de Mascaró i Rafel (1990) inclou uns 278 mots en *-itzar*, començant per *arçaitzar* i acabant per *suavitzar*, més uns altres 57 en *-issar*. És clar, algunes de les paraules amb aquestes terminacions no són verbs, com *bardissar*, i algunes són verbs que coincideixen accidentalment amb aquest grup, com *clissar* i *comissar*, però les xifres ofereixen un terme de comparació. Els mots en *-ejar*, en canvi, formen una llista de 811 entrades.

Hem deixat el francès per al final d'aquest examen del desenvolupament romànc del nostre sufix, no solament pel seu interès intrínsec sinó també pel fet que ha servit d'intermediari per a la transmissió del patró a les llengües germàniques. Els verbs derivats de *-IDIARE*, antany més nombrosos i vigorosos, avui dia s'han reduït a uns pocs com *indiar* i *indiar*, però *-iser*, com per compensació, ha experimentat una vertadera explosió de productivitat. Alguns exemples, com *économiser*, *utiliser* i *favoriser*, en suggeriran dotzenes d'altres.

Fins a quin punt l'anglès depèn del francès és encara avui un tema que roman obscür. El fet que la terminació de l'infinitiu francès no es transfereixi a l'anglès és irrellevant, perquè els incoatius d'indubtable origen francès, com *finish*, *relish*, *nourish*, *garnish*, i altres semblants, òbviament han estat prestats en formes finites i han desenvolupat nous infinitius truncats en conformitat amb els hàbits lingüístics anglesos. Tanmateix, el creixement explosiu dels verbs anglesos en *-ize* va tenir lloc als temps del Renaixement en un període de coneixement íntim de la tradició clàssica, i al començament es limitava gairebé exclusivament a les arrels grecolatines.

Els verbs corrents en l'anglès actual daten de períodes molt diferents i tenen històries molt variades. Comencen a la segona meitat del segle XIV i experimenten dos períodes de gran productivitat, durant l'època de Shakespeare i durant la revolució industrial del segle passat (Schneider 1987: 96). Encara que el nombre de nous encunyats va disminuir una mica al començament d'aquest segle, sembla que els darrers anys han produït una rica collita de nous derivats.

La paraula *womanize* 'perseguir les dones' ha existit per molt de temps, encara que potser no tant com el costum. En realitat, ha canviat de sentit en temps molt recent. Fins al segle passat tenia l'accepció esperada, és a dir 'comportar-se com a dona' o 'fer comportar-se com a dona', valor que sembla haver desaparegut del tot en la actualitat (*OED*² i *Webster's Seventh New Collegiate Dictionary*, s. v.). *Standardization* ha acompanyat la *mechanization*. Cap al final dels anys '30 les gasolineres cada octubre incitaven els motoristes a *winterize* els seus cotxes, és a dir, a preparar-los per a l'hivern; i alguns anys després Murray Emeneau (1941) va publicar una breu nota sobre la condició de neologisme d'aquella paraula. *Sanforize* ha tingut una vida molt breu. Una paraula molt comuna des dels anys '30 fins als '50, es referia a un procés inventat per un científic britànic amb el cognom de *Sanford* per a impedir que la roba de cotó s'encongís en rentar-la. La patent del Sr. Sanford deu haver caducat, perquè la paraula no sembla haver experimentat un reviscolament, malgrat l'actual renovació de popularitat de les teles de cotó. Alguns exemples molt recents han estat introduïts per l'agència publicitària de l'empresa *Snapper* que fabrica màquines per a tallar la gespa. Alguns estius enrere lloaven els avantatges dels seus productes dient que eren tan eficients que feien innecessari l'ús d'un *mulcherizer*. Tanmateix el vertader addicte de la maquinària jardineria podia comprar d'ells un *thatcherizer*, que no era una invenció diabòlica del partit conservador britànic, sinó senzillament un aparell per a conrear i ventilar la gespa.

Les altres llengües germàniques rivalitzen amb l'anglès en les seves creacions de mots amb sufixos *-ize* i *-ise*, i amb sufixos *-ize* i *-ise* en l'infinitiu francès. Existeixen nombrosos exemples en holandès, en alemany i en les llengües escandinaves, però alguns dels excepcionalment estranys mereixen una menció especial. L'any 1966, quan Per Hækkerup es va jubilar del seu càrrec com a Ministre d'Afers Estrangers de Dinamarca, va prometre que la nova majoria socialista del parlament no s'utilitzaria senzillament per a *majorisere* els altres partits. Algunes persones pensaven que havia encunyat un neologisme, però aquella paraula ha existit en danès almenys des dels anys '20, i sembla haver estat prestada de l'argot polític alemany, segons Jørgen Bang (1967: 79-80). Molta gent avui en dia empra amb el sentit d' 'economitzar' la paraula *minisere*. Aquest mot no apareix en els diccionaris com el de Vinterberg i Bodelsen. Dahlerup (1919-1954), tanmateix, la cita com una de les variants populars de *menagere*, que deriva del francès *ménager*. Aquella paraula, com l'anglès *advertize* i *criticize*, a l'igual del danès *kritisere* i l'alemany *kritisieren*, ha estat forçosament adaptada al model dels verbs en *-ize*, encara que històricament tenen un origen ben diferent.

Si fem una pausa en la relació d'aquesta cadena d'anècdotes lexicals el temps suficient per a sintetitzar i organitzar les nostres reflexions, crec que podem arribar a algunes generalitzacions, modestes potser, però útils. Què hi ha en aquest maó morfèmic que l'ha fet tan útil pels esquemes arquitectònics de les llengües europees?

La resposta més òbvia ha de ser que posseeix una configuració conspícua que forneix immediatament un rètol de classe sintàctica per a les paraules amb ell construïdes, i així introdueix un nivell de redundància que facilita significativament la comunicació. Fins i tot en aquelles llengües, com el romanès, que han desenvolupat el patró flexional, veiem que el morfema manca solament en aquelles formes que ja posseeixen una marca polimorfèmica fàcil de reconèixer. En aquelles formes que, altrament, haurien perdut per desgast fonètic una marca desinencial per a persona, nombre i temps, el sufix fa un paper vertaderament útil.

CURTIS BLAYLOCK
University of Illinois

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Academia Populare Romîne (1957) *Diccionar invers*, Bucarest, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Institutul de Lingvistică.
- BANG, Jørgen (1967) *Et order et ord*, Copenhagen, Schultz.
- BLAYLOCK, Curtis (1974-75) «The Romance Development of the Latin Verbal Augment -sk-», *Romance Philology* 28, pàgs. 434-444.
- DAHLERUP, Verner (1919-1954) *Ordbog over det danske Sprog*, 27 volums, Copenhagen, Gyldendal.
- DEBRUNNER, Albert (1917) *Griechische Wortbildungslehre*, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- DENSUSIANU, Ovide (1938) *Histoire de la langue roumaine*, París, Leroux.
- EMENEAU, Murray B. (1947) «Some Neologisms in -ize», *American Speech* 22, pàgs. 71-72.
- HARRIS, Marvyn Roy (1981) *Index Inverse du Petit Dictionnaire Provençal-Français*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- IVE, Antonio (1900) *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Estrasburg, Trubner.
- KONTOSOPOULOUS, Nikolaos (1981) *Διαλέκτοι και ιδιώματα της νεώας Ελληνικηώς*, Atenes, Imprès privadament.
- KOURMOULES, Georgios (1967) *Ανσιωστροφον λεξικοων της νεώας Ελληνικηώς*, Atenes, Imprès privadament.
- KRETSCHMER, Paul i Ernst LOCKER (1963) *Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache*, 2^a ed., Gotinga, Vandenhoeck und Ruprecht.
- MASCARÓ, Joan i Joaquim RAFEL (1990) *Diccionari català invers amb informació morfològica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- MIGNOT, Xavier (1969) *Les verbes dénominatifs latins*, París, Klincksieck.
- MÜLLER, Arthur (1915) *Zur Geschichte der Verba auf <τωζω im Griechischen*, Friburg i. Br., Caritas.
- MUSSAFIA, Adolf (1883) «Zur Präsensbildung im Romanischen», *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Wiener Akademie der Wissenschaften* 104, pàgs. 3-77.
- RICHTER, Johanna (1908) *Ursprung und analogische Ausbreitung der Verba auf -αωζω*, Leipzig, Drugulin.
- ROHLFS, Gerhard (1968) *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, 2on vol., 2ª ed., Torí, Einaudi.
- TOBLER, Adolf (1886-88) «Il Panfilo in antico veneziano col latino a fronte», *Archivio Glottologico Italiano* 10, pàgs. 177-255.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark